

ÉRÉS ALATT

Egek, mióta élsz már itt! A sárga,
 Fülledt nyarak egymás nyomán rohantak.
 Lelkedbe, mint egy őskori mocsárba
 Roppant fák dőltek, s most sötét iszapnak
 Mélyén várják, hogy szénné érjenek.
 Számlálhatatlan századok alatt
 Terültek rád a titkos rétegek.
 Rothadsz, de bensőd drága nyersanyag,
 Mit eljövendő korszakoknak őrzöl,
 Mikor fagyj öő, s tested nem lesz sehol. —
 De gyűl a szén, s a bányász, aki föltör,
 Elmúlt nyaraktól új tüzet csíhol,

HARS ERNŐ

CENTENÁRIUM

NEMZETISÉGI BÉKETERVEZETEK 1848-BAN

1848 eseményektől zsúfolt történetének legérdekesebb adalékai közé tartoznak azok a magyar és nemzetiségi részről készített béketervezetek, melyek a nemzetiségi béke megszilárdítására vagy éppen a nemzetiségi polgárháború megszüntetésére irányultak.

Ezeknek a tervezeteknek jelentős része még az 1848. évre esik, amikor e tervek megvalósulása a magyar szabadságmozgalom kétségtelen megerősödését eredményezte volna. Bizonyosra vehető, ha annak idején ezekkel a tervekkel az illetékesek érdemben foglalkoznak, sok olyan mozzanatát lehetett volna elkerülni a magyar-nemzetiségi viszálynak, melyek összességükben végzetesen hozzájárultak az 1848/49. évi magyar forradalom belső megröndüléséhez és kétségkívül a külső fegyveres intervenció bekövetkezéséhez is.

Az 1848. évi nemzetiségi béketervezeteket két külön csoportra oszthatjuk: a nemzetiségi polgárháború előtti és a nemzetiségi polgárháború korának béketerveire. Míg az első csoport dokumentációs anyaga inkább általános, külföldi példákra utaló és elméleti jellegű, addig a nemzetiségi polgárháború első hónapjaiban készült béketervezetek közös jellemzője a szóbanlévő kérdések részletes vizsgálata, a szükségletek és feltételek, illetve biztosítékok és engedmények pontos leírása. Ami természetesen következik abból, hogy az idetartozó nemzetiségi béketervezetek egy része fegyverszüneti megállapodásokat tartalmaz, más része pedig országgyűlési törvényjavaslatnak készült, amint ez az 1848. augusztus-szeptemberi béketervek anyagából világosan kitűnik.

Az első figyelemreméltó nemzetiségi béketerv 1848. április

9-én, a pesti szerb lap, a Szrpszke Narodne Novine (Szerb Nemzeti Hírlap) hasábjain látott napvilágot nem kisebb szerző, mint Jása Ignjátovity, a szerb „Jókai“ tollából. Ignjátovity ekkor Todor Pavlovitytal, aki az említett szerb lap társszerkesztője volt, ismerve a befolyásos szerb felsőpapság magyarelles érzelmait, azon ferdőzött, hogy eleve megakadályozza a karlócai és az uralkodóházi körök által ekkor már tervszerűen szított nemzetiségi viszály kitörését azzal, hogy valódi hivatására ébreszti kora délszláv társadalmát. A szerb realista próza megteremtője úgy érezte, hogy 1848 akkor szélesedik ki valóban egyetemes forradalommá, ha megveti lábát a Balkánon és elindítja a balkáni szlávok közös szabadságharcát, a török alóli felszabadítási mozgalmakat, melyek emberöltővel később valóban megindultak. Ignjátovity terve szerint a szerbek, montenegróiak, boszniaiak és bolgárok most érkeztek el új történelmi létük megvalósításának pillanatához, ha összefognak és egységes szabadságharcot indítanak a török fennhatóság ellen. „Vegyetek példát Európa egyéb népeitől — üzeni a szerb író-politikus — elérkezett a szabadság és az erők egyesítésének ideje.“ Ignjátovity elképzeléséből kiolvasható, hogy a délszláv felszabadítási hadjárat tervezője éppen azért nem akar viszálykodást a magyarországi szerbek körében, mert bizakodik abban, hogy a magyar szabadságharc és a balkáni délszláv szabadságmozgalom megértik majd egymást, sőt egymás segítségére is lehetnek. Ignjátovity nemzetiségi és balkáni tervezetéről még el kell mondanunk, hogy azt a korabeli szerbiai kormány, melyet akkori helyzetében váratlanul ért és kényes helyzetbe hozott, elutasította, amit azzal is kifejezésre juttatott, hogy a pesti szerb lap példányait Belgrádban alkobozták. A figyelemre méltó terv így mindjárt az első akadálynál felborult és nyilvánvaló kudarca sokat ártott a magyar szabadságmozgalommal rokonszenvező magyarországi szerb politikai tábornak is.

Erdély nemzetiségi társadalmát 1848 tavaszán leginkább az unió, Erdély Magyarországgal való egyesítésének kérdése foglalkoztatta. Az unió azonnali deklarálása mellett voltaképpen csak az erdélyi magyar polgárság és középnemesség állott. A szászok a kérdést kizárólag attól tették függővé, vajjon az egyesítés után is megtarthatják-e elavult kiváltságaikat, a szász Univerzitás középkori jellegű városi jogát és telepítési előjogait. Az erdélyi román nemzetiségi program is megállapítja, az unió-tárgyalások alapfeltevéül aránvos képviselőt követelt az erdélyi országgyűlésen, hogy mint „alkotmányos nemzet“ — Erdély népeinek többi képviselőivel együtt — dönthessen az egyesítés kérdésében. Már ebből az állásfoglalásból is kitűnik, hogy az erdélyi román politikai értelmiség már 1848 tavaszán az önrendelkezési jog alapján állott és politikai értékmérőjeül az akkori lehetőségek között is a szabad szövetekezést választotta.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik a szebeni Transsilvania szász lap 1848 április 14-én megjelent vezércikkében. Mint ismeretes, a márciusi pesti forradalom hírére az erdélyi nemzetiségi sajtó több

fontos örhélyén a radikális demokraták vették át a vezetést. Így történt ez a szebeni Transsilvania esetében is, amelyet — 1848 május 12-ig bezárólag — Hann Frigyes helybeli jogakadémiai tanár és publicista, a jeles demokrata politikus szerkeszt. Hann, álláspontjából következően, a népek közötti szélesebb szövetkezés; a belső nemzetiségi föderáció híve volt s ebben látta a nemzetiségi megbékélés legfőbb biztosítékát. A Gazeta de Transilvania helybeli román lapot idézve, Hann felteszi a kérdést: „Hogy is megy majd a dolog végbe? Egyszerű konföderáció lesz a svájci kantonok, a német államok vagy az északamerikai státusok mintájára?” A szász demokrata szerkesztő, akit a magyarellenés szász körök május 12-én már elmozdítanak a szebeni szász lap éléről, idézett cikkében bizakodik, hogy a népek közötti szövetkezés megértésre talál a másik oldalon is, aminek előfeltétele, hogy a két ország (Magyarország és Erdély) vezető társadalmi osztályai önként megvalósítsák „a szó legnemesebb értelmében vett egyenlőséget”.

A magyarországi románok 1848 május 21-én tartott pesti értekezlete, mely nyilatkozatot intéz a nemzetiségi ügyek reformja ügyében a minisztériumhoz, a föderációs elképzelések elméleti fejtegetése helyett a szerb-román egyházi érdekek tisztázását követeli, mint a nemzetiségi jogrend helyreállításának alapfeltételét. A pesti román értekezlet mindenek előtt Karlócától különálló, független egyházi önkormányzatot követel az erdélyi román ortodox egyház számára, továbbá miniszteri biztos enöklettel román és szerb tagokból álló vegyes bizottság kiküldését, hogy az egyházi és iskolai alapítványok hovatartozását igazságosan megállapítsák. A pesti román értekezlet felhívása végül a következő négy pontban foglalja össze a nemzetiségi béke hatályosabb biztosításának feltételeit: „1. a román honpolgárok a magyar nyelv diplomatikai jellegét elismerik, elvárják azonban, hogy egyházaikban, gyermekeik közoktatásában s általában nemzetük minden belügyeiben román nemzeti nyelvük gyakorlása bántatlanul hagyassék. 2. A vallási és közoktatási minisztériumnál egy külön osztály állíttassék fel, mely a románok egyházi és iskolai ügyét kezelje s melyben kizárólag közmegebecsülésben álló (görög) nemegyesült vallású román honpolgárok alkalmaztassanak. 3. E nemzet fiainak a kormányzás ágaiban eddigelé keserűen nélkülözött alkalmazásukra, különösen saját népe lakta vidékeket tekintve, méltányosabb figyelem fordíttassék, végül 4. a határörvidéki ezredeknél kizárólag született román nemzetiségű tiszték alkalmaztassanak.”

1848 május 22-én, a Gyorgye Sziratimirovity elnöklete alatt üléselő karlócai szerb nemzeti főbizottság, a nemzetiségi polgárháborúban oly sokat szerzőplő nevezetes „szerb főcödbor” békefelhívást intéz a „magyar polgártársakhoz”, melyben többek között a következőket olvassuk: „A (magyarországi) szerb nemzet hivatva érzi magát a népek életében új eszméket megvalósítani, melyeket az eddigi szűkkeblű fejedelmi politika elnyomott... Az itteni szerb nemzet ezennel magáévá teszi az új nemzeti politikát, mely a polgárok és vallások egyenlősége mellett a nemzetek és vallások egyenlőségét védeni is kötelességének tartja. Ezért, magyar pol-

gártársak, félre mindan aggodalommal jogaitok, vallástok, nyelveitek és nemzetiségetek biztosítva lesznek: a szerbek nem akarnak más polgártársaik elnyomása által nagyoknak látszani, nem akarnak más nemzetiségeket saját nemzetüknek táplálékul odavetni, nem mondják nyelvüket egyedül üdvözítőnek, hanem jelszavuk: szabad ág, egyenlőség, testvériség“.

A szerb főudbor újabb szereplése már a nemzetiségi polgárháború béketervezetei közé tartozik. 1848 június 24-én került sor a karlócai szerb nemzeti főbizottság és a magyar kormánybiztosok, Hrabovszky és Csernovics által aláírt első magyar-szerb fegyverszünet megkötésére. Ebben a szerződő felek megállapodnak, hogy mindaddig, míg az uralkodóhoz küldött szerb nemzetiségi delegáció vissza nem tér, a harcban álló felek között fegyverszünet áll fenn. „Minden polgár személye és vagyona szent és sérthetetlen, a póstai és kereskedelmi közlekedés megnyitattik... A főbizomány tartozik a néphez egy kiáltvánnyal fordulni, melyben figyelmezteti azt: mindenki köteles az előbb felsorolt feltételeket betartani, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül minden lakóssal békében és szeretetben élni, a kedélyeket lecsillapítani és saját hivatalát nyugodtan végezni“.

Az első szerb-magyar fegyverszünet egy jelentéktelen s a szerződő feleken kívül álló újvidéki incidens következtében felborult. Sőt néhány héttel később kirobbant az erdélyi nemzetiségi polgárháború is. 1848 magyar békepolitikussai most már minden erejükkel azon fáradoztak, hogy legalább az ideiglenes békeállapotot helyreállítsák a véres nemzetiségi viszálykodás sújtotta területeken. Wesselényi Miklós például 1848 augusztus 25-én „A román ajkúak ügyében hozandó határozat“ címmel törvényjavaslatot nyújt be az országgyűlés felsőházában, melyben a görög-nemegyesült román egyház számára teljes egyházi önkormányzatot, a jegyzőkönyvek magyar és román nyelveken történő vezetését, a román nemzetiségi vidéken lévő és román alapítású nemzetiségi iskolák román tanítási nyelvét, valamint románajkú községekben a jegyzőkönyvek kétnyelvű vezetését s a román nyelven írt hivatalos és magánlevelek elfogadását sürgeti. Ezen az úton további lépést jelent a tragikus sorsú Dragos képviselőnek, a nemzetiségi megbékélés önfeláldozó hőisének 1848 szeptember 16-án kelt 9 pontból álló törvényjavaslata, a „román kívánságok tárgyában“. Ez a törvényjavaslat valóban nemzetiségi béketervezetnek számít, nemcsak azért, mert benyújtója a magyarországi román nemzetiségi politika egyik kimagasló korabeli személyisége, hanem azért is, mert Dragos képviselő törvényjavaslatában mindazok a kívánalmak szerepelnek, melyek alapján a mérsékelt román nemzetiségi társadalom kész tartós békeegyezményt kötni a magyar miniszteriummal. A Dragos-javaslat megállapítja, hogy „a román nemzet a magyar nemzetnek természetes frígvese s annak tagjai a magyar nemzet tagjaival minden polgári jogokban egyformák“, kijelenti, hogy mindazon megyékben és városokban, ahol fele-fele arányban vannak románok és másajkúak, a köztanácskozásokat románul is vezethetik. Azon községekben pedig, ahol a többséget teszik, a

jegyzőkönyveket románul vezessék. csupán a jelentések és vizsgálati iratok készüljenek magyarul. Viszont különbözőajkú községekben éppen a sűrűdások eikerülése céljából a jegyzőkönyveket magyarul vezessék. A Dragos-javaslat utolsó három pontja a törvényeknek és közigazgatási rendeleteknek román párhuzamos kiadását, a román tanítási nyelvű intézetek számának további szükséges szaporítását és a románoknak a „közigazgatás minden ágaiban” való arányos alkalmazását követeli.

A soron következő nemzetiségi, pontosabban nemzetiségpolitikai béketervet a magyar- és erdélyi román regnikoláris (unió) bizottságok tárgyalásainak eredményeként, 1848 szeptember 23-án „Törvényjavaslat az erdélyi románokról” címmel nyújtották be az országgyűlésnek. Ebben az öt fejezetből és 20 szakaszból álló törvényjavaslatban a kiküldött magyar-román szakbizottság részletesen megállapítja a román nemzetiség, illetve nyelv szabad gyakorlását, a közigazgatási és igazságszolgáltatási, az iskolai egyházi és „követválasztási” (választói) nemzetiségi jogokat. A felsorolt határozatok jogi megfogalmazás és gyakorlati, végrehajtási javaslatok tekintetében a nemzetiségi jog új fejezetét jelentik a magyar szabadságharc történetében. Ez alkalommal valóban nem a magyarságon fordult, hogy a törvényjavaslat nem emelkedhetett törvényerőre, mert röviddel annak benyújtása után kirobbant a végleges ellentét az uralkodóház és a magyar minisztérium között az október 3-án kiadott uralkodói leirat, következtében, melyben V. Ferdinánd Jellacsics horvát bánt Magyarország teljhatalmú királyi biztosává teszi. A magyar szabadság mozgalomnak más választása nem lévén, fegyverrel kellett ellenállni a jogtalan uralkodói leiratnak. Magyarország, melyet ettől kezdve minden irányból támad az ellenség, elindult a katonai szabadságharc útján.

A minisztérium álláspontja a nemzetiségi megbékélés ügyében — a változott helyzet ellenére is — ugyanaz maradt, mint 1848 tavaszán. Minden egyébnél világosabban bizonyítja ezt Szemere belügyminiszter október 24-én, Budán kelt irata az újra megkezdődött szerb béketárgyalásokról. „A Honvédelmi Bizottmány — olvassuk Szemere feljegyzésében — óhajtja a békét, a megtérőknek hajlandó megbocsátani, nyelvüket és vallásukat jogszerű tiszteletben tartja.”

1848 november 23-án a magyar kormány közzétette a magyar-szerb béketárgyalások alaptervezetét, mely a következő pontokat és feltételeket tartalmazza: 1. Általános amnesztiát, 2. a márciusi törvények által biztosított jogok és szabadalmak egyenlő jogosultságát, 3. Magyarország, a mellékterületek és a katonai körületek lakossága számára egyházi és iskolai tekintetben a szabad nyelvhasználatot, 4. a hivatalos beadványok nemzetiségi nyelveken történő benyújtásának engedélyezését és a törvényeknek és rendeleteknek az illető nemzetiségek nyelvén való kiadását, 5. az egyházi-nemzeti kongresszusok teljes önkormányzatát és a szabad pátriárcha-választást, 6. az esetleg felmerülő szerb népi kérelmek méltányos országgyűlési tárgyalását és 7. az eddigi határ-engedmények, amennyiben ezt a szervezetet továbbra is fenntartani óhajtják, változatlan biztosítását.

Mélyen sajnálatos, hogy Rajacsity patriárcha, a Bécs zsoldjában álló karlócai egyházi főhatóság, ahelyett, hogy a szerb nemzeti fődbor elé bocsájtotta volna a javaslatokat, ennek megkerülésével a magyar béketervet megküldi a bécsi kamarillának. Pedig a honvédeimi bizottmány időközben a népi kérelmek méltányos országgyűlési tárgyalására vonatkozó 6. szakaszt még lényegesen kiegészítette azzal, hogy: „A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyerend és az országgyűlés minden további kívánataikat és kérelmeiket is méltányolni fogja“.

1848 utolsó olyan nemzetiségpolitikai irata, mely lényegében a nemzetiségi béketervekhez sorolható: az Erdély népeihez intézett első Bem-féle proklamáció, melyet Bem tábornok, mint az erdélyi hadserg főparancsnoka, 1848 december 6-án Nagyváradon tett közzé. Bem első proklamációjában szükségesnek tartja, hogy külön foglalkozzék a nagyfontosságú nemzetiségi kérdéssel, az ország jelenlegi válságának közvetlen előidézőjével. „Minden lakosok, nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül egyenlők és minden hivatalok viselésére ugyanazon jogaik vannak, ha az álladalomnak becsületesen és hűségesen szolgálnak és a szükséges képességgel bírnak... Jóllehet a magyar nyelv az országgyűlés nyelvének vettett fel, minden más népségek (nemzetiségek) nemzetiségöket megtartják és a magok belső ügyeikben a magyar nyelv mellett tulajdon nyelveikkel élhetnek s minden valláskülönbség nélkül a kormány által ugyanazon oltalomban részesülnek“.

Ezzel a proklamációval lezárul az 1848 évi nemzetiségi béketervezetek sora. Ezekből a béketervezetekből, hivatalos iratokból és törvényjavaslatokból kitűnik, hogy 1848 folyamán, a nemzetiségi polgárháborúk legválságosabb hónapjaiban, úgy magyar, mint nemzetiségi részről a haladó körök, a demokrácia hívei hirdetik minden időben nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül a társadalmi megbékélés gondolatát, hogy a márciusi szabadságmozgalmak nagy vívmányait az uralkodóházi zsoldospolitika mesterkedéseitől megoltalmazza. A nemzetiségi béketervezetek éppen ezért egészükben egységes képet nyújtanak, bizonyítva a magyar szabadságharc vezetőinek és a haladó nemzetiségi politikusoknak töretlen békeszándékát s azt az ideológiai felismerést, melyet az emigráns Boliac Cézár 1849 március 25-én majd így jellemez nemzetiségi békeszózatában: „Amidőn ma harcok folynak bizonyos népek és uralkodók közt, tulajdonképpen egész Európát egyetlen küzdelem hatja át: a szabadság és zsarnokság harca, népek és dinasztikiák között. Az uralkodóházak összefogtak, hogy vállvetve védelmezzék roszkatag trónjukat és immár egyetlen reményüket a népek közt lévő egyenletlenségbe és viszályba vetik. Ha majd egyszer a népek felismerik igaz érdeküket, a harcnak vége szakad“.

A népek, magyarok és másajkúak azonban nem ismerték fel idejében a nemzetiségi béketervezetekben eléjük táruló való helyzetképet. Ez okozta 1848/49 egyre mélyülő politikai válságát, mely máshova, mint az ismert fejleményekhez, nem vezethetett.

KEMÉNY G. GÁBOR